24/06/2019

Το έθιμο του Άϊ Γιάννη του Κλήδονα

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Την παραμονή του Αϊ-Γιαννιού στις 23 Ιουνίου , οι ανύπαντρες κοπέλες μαζεύονται σε ένα από τα σπίτια του χωριού, όπου αναθέτουν σε κάποια ή σε κάποιες από αυτές να φέρουν από το πηγάδι ή την πηγή το «αμίλητο νερό». Επιστρέφοντας στο σπίτι όπου τελείται ο κλήδονας, το νερό μπαίνει σε πήλινο δοχείο, την υδροφόρο, στο οποίο η κάθε κοπέλα ρίχνει ένα αντικείμενο (μήλο πράσινο ή κόκκινο, κόσμημα, κλειδί κ.α.), το λεγόμενο ριζικάρι. Στη συνέχεια το δοχείο σκεπάζεται με κόκκινο ύφασμα, το οποίο δένεται γερά με ένα κορδόνι («κλειδώνεται») και τοποθετείται σε ταράτσα ή άλλο ανοιχτό χώρο. Εκεί παραμένει όλη τη νύχτα υπό το φως των άστρων. Οι κοπέλες επιστρέφουν ύστερα στα σπίτια τους. Λέγεται ότι τη νύχτα αυτή θα δουν στα όνειρά τους το μελλοντικό τους σύζυγο.

Ανήμερα του Αϊ-Γιαννού, αλλά πριν βγει ο ήλιος -ώστε να μην εξουδετερωθεί η μαγική επιρροή των άστρων-, η υδροφόρος νεαρή της προηγουμένης φέρνει μέσα στο σπίτι το αγγείο. Το μεσημέρι, ή το απόγευμα, συναθροίζονται πάλι οι ανύπαντρες κοπέλες. Αυτήν τη φορά όμως στην ομήγυρη μπορούν να συμμετέχουν και παντρεμένες γυναίκες, συγγενείς και γείτονες και των δύο φύλων, καλεσμένοι για να παίξουν το ρόλο μαρτύρων της μαντικής διαδικασίας. Καθισμένη στο κέντρο της συντροφιάς, η υδροφόρος νεαρή ανασύρει ένα-ένα από το αγγείο τα

αντικείμενα, που αντιστοιχούν στο «ριζικό» κάθε κοπέλας και μια άλλη, κάποια που έχει ποιητικό ή μαντικό ταλέντο απαγγέλει ταυτόχρονα τυχαίες μαντινάδες. Μαντινάδες που είναι επηρεασμένες απλώς και μόνο από τη θέα του ριζικαριού, αφού η μαντιναδολόγος δεν ξέρει σε ποιον ανήκει το κάθε ριζικάρι. Η μαντινάδα που αντιστοιχεί στο αντικείμενο (ριζικάρι) της κάθε κοπέλας θεωρείται ότι προμηνύει το μέλλον της και σχολιάζεται από τους υπόλοιπους, που προτείνουν τη δική τους ερμηνεία σε σχέση με την ενδιαφερόμενη.

Σε κάποιας κοπέλας το ριζικάρι ο αείμνηστος μαντιναδολόγος Καμινοκωστής, είχε πει την εξής μαντινάδα:
Σα μάθει ο σκύλος γράμματα κι η γάτα να διαβάζει
τότε και συ θα παντρευτείς να κάμει ο κόσμος χάζι
(Και η κοπελιά αυτή πράγματι μέχρι σήμερα δεν έχει παντρευτεί)

Ο καθρέπτης, το πηγάδι του Κλήδονα και τα μεταφυσικά
Μετά που θα βγουν όλα τα ριζικάρια από το υδροφόρο αγγείο, η υδροφόρος νεαρά χύνει το νερό του αγγείου μέσα σε ένα πηγάδι σταυρωτά και στη συνέχεια το σκεπάζει με ένα κόκκινο πανί. Το μεσημέρι ή τα μεσάνυκτα οι κοπέλες, ενίοτε και νεαροί, σηκώνουν προσεκτικά το πανί, ώστε να μη δει φως το νερό του πηγαδιού, και βάζουν μέσα το κεφάλι τους. Συνάμα η υδροφόρος με ένα καθρέπτη κατεβάζει τις ακτίνες του ήλιου ή του φεγγαριού μέσα στο πηγάδι και οι κοπέλες ρίχνοντας με ειδικό τρόπο μια – μια τα ριζικάρια τους μέσα στο πηγάδι και εκεί στα κύματα του νερού του πηγαδιού οι παριστάμενοι βλέπουν υπερφυσικά ή μεταφυσικά φαινόμενα, τα οποία επεξηγούν μετά οι μεγαλύτερες και μυημένες γυναίκες, όπως επίσης και αγαπημένα πρόσωπα που έχουν πεθάνει ή το πρόσωπο που θα παντρευτούν κ.α. Λέγεται επίσης ότι ανάλογο με το πρώτο πρόσωπο που θα δουν αυτοί που είχαν σκύψει το πηγάδι μετά που θα βγάλουν έξω το κεφάλι τους, ανάλογο θα είναι και π.χ. το παιδί που θα γεννηθεί, δηλαδή αν δουν άντρα, αγόρι θα είναι το παιδί που θα γεννήσει μια γυναίκα έγκυος, ή το ίδιο όνομα θα έχει εκείνος που θα παντρευτούν κ.τ.λ.
Σημειώνεται ότι:
α) Όσοι παρακολουθούν την εν λόγω ιεροτελεστία πρέπει λέει να είναι με αυτοσυγκέντρωση, αλλά και μύηση, γιατί υπάρχουν και μυστικά για την παρούσα ιεροτελεστία.
β) Αν το πηγάδι δεν έχει καθάριο και πόσιμο νερό δεν γίνεται να γίνει κλήδονας

Ετυμολογία λέξης “Κλήδονα”
Η λέξη «ο κλήδονας» παράγεται από την αρχαία λέξη «η κληδών», η οποία αναφέρεται στον Παυσανία (Βοιωτικά), Όμηρο κ.α. Κληδών ονομαζόταν ο προγνωστικός ήχος, το μαντικό σημάδι και κατ’ επέκταση το άκουσμα του

οιωνισμού ή προφητείας, ο συνδυασμός τυχαίων και ασυνάρτητων λέξεων ή πράξεων κατά τη διάρκεια μαντικής τελετής στον οποίο αποδιδόταν προφητική σημασία. Σύμφωνα με ορισμένους η λέξη «Κλήδωνας» προέρχεται από τη λέξη κλειδί που ανοίγει και κλείνει το κουτί τη τύχης, εξ ου και οι μαντινάδες:
Κλειδώνουμε τον κλήδονα μ' ένα μικιό κλειδάκι
κι απόης τον αφήνουμε έξω στο φεγγαράκι
Κλειδώσετε τον κλήδονα με δόξα και με χάρη
Κι απού 'χει μήλο κόκκινο ταχυτέρου (αύριο) να το πάρει

Ωστόσο η σωστή προέλευση της είναι από την αρχαία λέξη «κλήδων» (με ήτα) που στον Όμηρο σημαίνει μαντικό σημάδι, προφητεία. Άλλο οι λέξεις «κλειδί, κλειδώνω κ.α.» και άλλο οι λέξεις «κληδών, κλήδονας κ.α.» Απλώς και οι δυο ομάδες αυτές των λέξεων έχουν πρόγονο την αυτή ρίζα, την ρίζα «κλε-», πρβ και: «κλείθρον = αττικά κλήθρον», κλείς = ιωνικά κληίς. Παράβαλε επίσης ότι: Κλειώ – κλείζω = εγκωμιάζω (από το κλέος) και κληδών ή κλεηδών ή κληηδών (από το κλέος και άδω) κ.α. = φημί ή καλέω, διαλαλώ, εγκωμιάζω κ.α.. Παράγωγα: κληδονίζω = μαντευομαι, κληδόνισμα = σημείο, οιωνός κ.α.

Μαντινάδες για τον Κλήδονα
Αποσπερας
Κλειδώνουμε τον κλήδονα μ'ένα μικιό κλειδάκι
κι απόης τον αφήνουμε έξω στο φεγγαράκι
Κλειδώσετε τον κλήδονα με δόξα και με χάρη
Κι απού 'χει μήλο κόκκινο ταχυτέρου (αύριο) να το πάρει

Μήλο 'βαλα του κλήδονα τρία γαρεφαλάκια
και του καιρού να 'μια καλά, να βγάλω κυσαράκια
Σήμερα που 'ναι τα' Αι Γιαννιού του Θιου ζητώ μια χάρη
Του χρόνου σαν και σήμερα να γίνουμε ζευγάρι

Σήμερα που 'ναι τα Αι Γιαννιού βάλε αρχή κερά μου
Του χρόνου σαν και σήμερα να σ' έχω αγκαλιά μου
Ε Γλυκοπαναγία μου, που 'σαι στη γειτονιά σου
Ζευγάρισέ το μήλο μου, να σ' άφτω τα κεριά σου

Στο όνομα σου ορκίζομαι στο κλήδονα επάνω
αν δεν σε κάνω ταίρι μου καλιά 'χω να πεθάνω
Μήλο 'βαλα στον κλήδωνα κι είναι και μυρωδάτο
Κι αν δεν σε πάρω θα γενεί ο κόσμος άνω κάτω

Στο άνοιγμα

Ανοίγουμε τον Κλήδωνα με τ’Αϊ Γιαννιού τη χάρη
κι όποιος έχει μήλο κόκκινο ας έρθει να το πάρει
Ανοίγουμε τον κλήδονα με του Αγιαννιου τη χάρη
Κι όποιος έχει ριζικό σήμερα να το πάρει.

Ανοίγουμε τον Κλήδωνα με με τ’ Αι Γιαννιου τη χάρη
Κι όποιος αγάπη έχασε να έρθει να την πάρει
Έφθασε η ώρα κι η στιγμή κι ο κλήδονας ανοίγει
Και κάθε μια το ριζικό στα φανερά ξανοίγει

Όλοι σταυροκοπιόμαστε στ’Αϊ Γιαννιού τη χάρη
Κι απού ‘χει μήλο κόκκινο. Ας έρθει να το πάρει.
Ανοίξετε τον κλήδονα με τση μυρθιάς το φύλλο
Μαλαματένια πρόσωπα που θάμπωσες τον ήλιο

Ανοίξετε τον κλήδονα τη χέρα μου να βάλω
να βγάλω το χρυσό αητό το ρήγα το μεγάλο
Ανοίξετε τον κλήδονα να βγάλουμε τα μήλα
του χρόνου σαν και σήμερα βγάλετε δακτυλίδια

Ανοίξετε τον κλήδονα να βγει ο χαρισμένος
απου τα κάστρα πολεμά και βγαίνει κερδισμένος
Βάλε το χέρι κοπελιά, το πρώτο μήλο πιάσε
Που η μοίρα σου χειροκροτεί, ευτυχισμένη να ‘σαι.
Βγαίνει το μήλο τ’ άρχοντα, του πιο καλού λεβέντη,
Του πρώτου μας παλικαριού στο λούσο και στο γλέντι.

Ιστορία – Αρχαίες μαρτυρίες
Ο Κλήδωνας είναι ένα έθιμο που έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα. Στην εποχή του Ομήρου, χρησιμοποιούσαν τη μαγεία του Κλήδωνα για να μαντέψουν τα μελλούμενα. Ο Παυσανίας (Βοιωτικά, 11, 7), σχετικά με τον κλήδονα, αναφέρει τα εξής: «Στη συνέχεια του Ηρακλείου (της Θήβας) υπάρχει γυμνάσιο και στάδιο, που και τα δυο έχουν το όνομα του Θεού. Πέρα από το Σωφρονιστήρα λίθο υπάρχει βωμός του Απόλλωνα του επονομαζόμενου Σποδίου. Ο Βωμός του Απόλλωνα σχηματίστηκε από τη στάχτη των σφαγίων. Εδώ συνηθίζεται μαντική από κληδόνων («μαντική δε καθέστηκεν αυτόθι από κληδόνων»), την οποία ξέρω ότι τη χρησιμοποιούν οι Σμυρνιοί περισσότερο απ’ όλους τους Έλληνες και οι Σμυρνιοί έχουν πάνω από τη πόλη, έξω από το τείχος, ιερό των κληδόνων («κληδόνων ιερόν»). Παλιά οι Θηβαίοι θυσίαζαν ταύρους στον Σπόδιο Απόλλωνα». Στα χρόνια του Βυζαντίου συναντάμε το έθιμο σαν λατρεία του Ήλιου. Φωτιές ανάβονται και ο λαός πηδά πάνω απ΄ αυτές για να εξαγνίσει το κακό, όπως και σήμερα. Με τα

χρόνια ο Κλήδωνας χάνει το χαρακτήρα της γενικής μαντικής και περιορίζεται στους ερωτικούς χρησμούς. Η θεά Κλήδωνα αποσύρεται σιωπηλά και δίνει τη θέση της στον Αϊ Γιάννη, του οποίου τη χάρη επικαλείται ο λαός.

Στους βυζαντινούς χρόνους, όπως αναφέρεται στο Βυζαντινών βίος και πολιτισμός του Φ.Κουκουλέ στο κεφάλαιο για το 12ο αιώνα (τόμος Α2, σ. 170, Αθήνα, 1948), την παραμονή του Αγίου Ιωάννη, οι άνθρωποι συναθροίζονταν σε κάποιο σπίτι ή στη γειτονιά, όπου γινόταν τραπέζι σαν να επρόκειτο για γαμήλιο δείπνο. Εκεί παρευρισκόταν κάποιο νεαρό κορίτσι ντυμένο νύφη. Στο τέλος της βραδιάς, ο κάθε παριστάμενος έριχνε ένα αντικείμενο σε ειδικό αγγείο με νερό, από όπου το ανέσυρε στη συνέχεια η «νύφη» υπό μορφήν κλήρου ως απάντηση στην ερώτηση του καθένα για το τι επιφύλασσε το μέλλον.

Η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει αφενός ότι ο κλήδωνας και οι μαντείες υπήρχαν επί εποχής εξόδου των Εβραίων από την Αίγυπτο, ήτοι το 1500 π.Χ., και αφετέρου ότι είναι πράξεις καταδικαστέες, πρβ: «τα γαρ έθνη ταύτα, ους συ κατακληρονομείς αυτούς, ούτοι κληδόνων και μαντειών ακούσονται, σοι δε ουχ ούτως έδωκε Κύριος ο Θεός σου» (Δευτερονόμιο 18,14)
Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Θεόδωρος Βαλσαμών κατά το β’ μισό του 12ου αιώνα, σχολιάζοντας τους Κανόνων της Πενθέκτης Συνόδου (691-2) σχετικά με τις νουμηνίες, τις φωτιές και τον κλήδονα, παραθέτει περιγραφή του εθίμου το οποίο προσομοιάζει με βακχική τελετή συνδεδεμένη με το Σατανά και για το λόγο αυτό το θεωρεί καταδικαστέο, πρβ: «Κατά την εσπέραν της κγ’ του Ιουνίου μηνός, ηθροίζοντο εν ταις ρυμίσι και εν τοις οίκοις άνδρες και γυναίκες, και πρωτότοκον κοράσιον νυμφικώς εστόλιζον μετά γονυ το συμποσιάσαι και βακχικώτερον ορχήσασθαι και χορεύσαι και αλαλάξαι, έβαλλον εν αγγείω συστόμω χαλκώ θαλάττιον ύδωρ, και είδη τινά εκάστω τούτων ανήκοντα – και ώσπερ της παιδός εκείνης λαβούσης Ισχύν εκ τον Σατανά προμηνύειν τα ερωτώμενα, αυτοί μεν περί τούδε τίνος αγαθού ή και αποτροπαίον ανεβοών ερωτηματικώς· το δε κοράσιον από των εν τω αγγείω εμβληθέντων ειδών το παρατυχόν εξαγαγόν υπεδείκνυεν· και λαμβάνων ανόητος τούτον δεσπότης, επληροφορείτο τάχα τα επ’ αυτώ συνενεχθήναι μέλλοντα, ευτυχή τε και δυστυχή.

Την επαύριον δε μετά τυμπάνων και χορών συν τω κορασίω εις τους αιγιαλούς απερχόμενοι, και ύδωρ θαλάττιον αφθόνως αναλαμβανόμενοι, τας κατοικίας αυτών έρραινον και ου μόνον ταύτα ετελούντο παρά των ασυνετωτέρων, αλλά και δι’ όλης της νυκτός από χόρτον πυρκαΐας ανάπτοντες, επήδον υπεράνω αυτών και εκληδονίζοντο, ήτοι εμαντεύοντο περί ευτυχίας και δυστυχίας και άλλων τινών δαιμονιωδώς. Τας δε ένθεν κακείθεν εισόδους αυτών και το δωμάτιον, εν ώ ετελείτο η κληδών, συν τοις παρακειμένοις υπαίθροις, χρυσίζουσι πέπλοις και

σηρικοίς κατεκόσμουν υφάσμασι· αλλά μην και φυλλάσι δένδρων κατεστεφάνουν, εις τιμήν και υποδοχήν, ως έοικε, του οικειωσαμένου αυτούς Σατανά».
Ωστόσο, παρ'όλη την αρνητική στάση της Εκκλησίας, το έθιμο του κλήδονα επιβίωσε μέχρι σήμερα, όμως με κάποιες παραλλαγές σε σχέση με τα βυζαντινά δρώμενα. (Συγχρόνως, η έκφραση «αυτά τα λεν στον κλήδονα», με την έννοια ότι αυτά που λέγονται δεν είναι σοβαρά, πιθανόν να εκφράζει την εκκλησιαστική άποψη ως προς τη μαντική πρακτική, ή απλώς μια λαϊκή δυσπιστία.)

Σημειώνεται ότι
Η Έξοδος των Εβραίων από την Αίγυπτο, σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες (Διόδωρο, Πάριο χρονικό κ.α.) συγγραφείς έγινε πριν από τον Τρωικό πόλεμο και συγκεκριμένα τον 1520 π.Χ.
Σύμφωνα με τους Στράβωνα, Διόδωρο κ.α., αφενός οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με τους χρησμούς και τη μαντική ήταν οι Ιδαίοι δάκτυλοι ή άλλως Κουρήτες = μετέπειτα Κ(ου)ρήτες και αφετέρου εκείνος που έμαθε στους Κρητικούς και το τόξο και το χρησμό και τη μαντική ήταν ο Απόλλωνας. (Περισσότερα βλέπε Ιδαίοι δάκτυλοι). Επομένως ο Κλήδονας, όπως συνάγεται από τις ορολογίες του (ριζικάρι, μαντινάδα κ.τ.λ.), αλλά και από τα λεγόμενα των αρχαίων συγγραφέων είναι ένα έθιμο που ξεκίνησε από την Κρήτη και με τον καιρό επεκτάθηκε σ΄ όλη την Ελλάδα.

Μαντινάδες κανονικά λέγονται τα δίστιχα που περικλείουν κάποιο νόημα, κάποιο μαντάτο, άρα χρησμό. Ετυμολογία από το «μαντεύω – μαντεύομαι», ρίζας «μαίω – μαίομαι» απ΄όπου και τα: μάνις ή μήνις –μανία, μήνυμα = μαντάτο, manner κ.α. Απλώς και κατ' επέκταση μαντινάδες λέγονται όλα τα δίστιχα.
Η αρχαία «κληδών» ήταν ο συνδυασμός τυχαίων και ασυνάρτητων λέξεων – πράξεων κατά τη διάρκεια μαντικής τελετής στον οποίο αποδιδόταν προφητική σημασία.